

---

# IRODALMI MÚZEUM

---

## ZÁGON ISTVÁN: AZ ÖNGYILKOS

KÖZREADJA SZELI ISTVÁN

*1022 Budapest  
Bimbó út 3.  
X. 6. 1973.*

Kedves barátom, találkozásunk óta, sajnos, influenzát kaptam, és így csak késve tudom a mellékelt megbeszélt írást címedre elküldeni.

A beszélgetésünk alkalmával személyesen közölt adataim kiegészítésül közlöm, hogy gazdálkodó családból születtem, de kis földünket, falusi házunkat már hatéves koromban újra eladták, és semmink se maradt. Apám csak közel félésztendei, pesti „hónapos szobában” átvészelt tartózkodásunk után jutott álláshoz. Gazdasági ispánnak szerződötték Ráczalmásra. Itt kemény munka árán nagyon sokat tanult, elannyira, hogy néhány év múlva már mint jó hírű szakember kapott szerződést Lederer Arthur csókai birtokára. Intéző lett a macahunkai tanyán.

Itt édesanyám tanított betűvetésre, számolásra és elemi iskolai magánvizsgáim után Pesten végeztem a gimnázium első két osztályát, nem éppen könnyű körülmények között, de úgynevezett „tisza jeles” bizonyítvánnyal.

Annál kedvesebb, szinte ragyogó emlékeimet őrzöm még ma is a zentai gimnázium felső hat osztályáról, ahol Orbán Károly volt az osztályfőnököm, Veress Árpád, dr. Fülöp Adorján és dr. Teleky István a legkedvesebb tanárain. Osztálytársaim jeles rendű létem ellenére se tartottak soha „strébernek”, mert mindig és mindenben kölcsönösen segítettünk egymáson, és vallási vagy nemzetiségi különbségnek még a gondolata se merült fel közöttünk.

Aztán jött a Műegyetem, az első világháború négy esztendeje, és már azt se tudom, hogyan váltogattam a mérnöki pályát az írogatással. Elég az hozzá, hogy ma nyugdíjas mérnök vagyok, de az Irodalmi Alap és a PEN Klub tagja

is és – ha ez nem szerénytelenség – elmondanám még, hogy a lexikonban olvasható darabjaim és filmjeim jó része bejárta fél Európát, és még ma sem öregedtek el annyira, mint jómagam, aki úgyszólván pillanatokon belül nyolcvanéves leszek, és ma már el se merem hinni, hogy a néhai Európa legelőkelőbb színházának: a bécsi Burgtheaternek művészei szerepelnek azon az egyetlen színházi plakáton, amelyet a sok közül eltettem, mint büszke, de egy kissé sóhajtós emléket.

És el szeretnék még mondani valamit, ami talán a legdöntőbb hatást gyakorolta az egész életemre. Az út mellett, amelyen nap mint nap bevitt bennünket, uradalmi gyerekeket, egy sárga homokfutó Csókáról Zentára, terült el egy legelő. Akkoriban úgy hívták, hogy: „a Baraalja”. Ősrégi, népvándorlási átvonuló- és temetkezéshely volt ez, ahol a szegedi múzeum megbízásából Móra Ferenc vezette a régészeti ásásokat. Itt ismerkedtem meg vele, mint kis gimnazista, és később, katonakoromban, a *Szegedi Napló* szerkesztőségében élvezhettem végig a közte és Juhász Gyula közötti vitákat és tréfálkozásokat.

Nem tudom, hogy a zentai gimnázium humánus légköre és a *Szegedi Napló* füstös levegője nélkül vállalkozni mertem volna-e a mérnöki körző mellett még az írói toll forgatására is. De most, amikor megindultan mosolygok arra a csoportképre, amelyet Sztudényi kántor úr kertjében készítettek a zentai gimnázium néhai hatodik osztályáról, és amelyen még él Bóbán Jóska, Vartus Feri, Burány Náci, Gere Kelemen meg a többi mind, mind, akiket annyira szerettem – ugyanakkor mélységes, hálás tisztelettel gondolok azokra, akik írói pályámon elindítottak: Móra Ferencre és Juhász Gyulára.

Téged pedig, lelkes és nagyon kedves barátom szeretettel üdvözl: Zágon István.

## ELŐZETES ZÁGON ISTVÁN CENTENÁRIUMÁHOZ

Hetvenen túl az ember olyanformán észleli a körülötte fogyó világot, mint aki – háttal a menetiránynak – a vonatablakból szemléli a tovatűnő tájat, a tárgyak egyre zsugorodó körvonalait, amelyek aztán elmosódó szürke tónusban olvadva lassan kilépnek látóköréből, átválnak egy másik dimenzióba, az Emlékezésbe, s talán onnan is kilúgozódnának, ha olykor föl nem idézné őket valamilyen alkalom vagy banalitás, Proustnak az a bizonyos teasüteménye, amelynek az íze képesek megfordítani a leírt folyamatot: a szemhatárunkból tovatűnő táj egyszerre ismét közeledni látszik, tere kitágul, kontúrjai kiélesednek, reprodukálódik az egész emlékkép. Ekként vagyok most magam is jóemlékezetű Zágon Istvánnal, aki más tájakról vetődött ugyan a miénk, írásaival mégis nem csekély mértékben járult hozzá iparkodásainkhoz, hogy

irodalmilag is megfogalmazzuk életünket és világunkat. A prousti morzsa, az emléknym, az indíték, amely Zágon alakját ma felidézi bennem, egy majd húsz esztendeje kelt s most ismét kezembe került levelének az a mondata, hogy „úgyiszlván pillanatokon belül nyolcvanéves leszek”. Amiből aztán az is következik, hogy hónapokon belül már százéves lenne, ha rövidesen e levél után örökre el nem távozott volna irodalmunk emlékkertjébe. Nagyon valószínű, hogy levele mellékletül megküldött novellája volt az utolsó szépirodalmi megnyilatkozása. Az is kitűnik a fentiekből, hogy Zágon István születésének századik évfordulója csak 1993-ban lesz, de ma ismét olyannak látjuk korunkat, mint Radnóti a sajátját: „Oly korban éltem én e földön, mikor (. . .) az ország megvadult s egy rémes végzetten vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.” Ki tudja hát, lesz-e még jövőre emlékező, s lesz-e hely s alkalom az emlékezésre?

Zágon irodalmi tevékenységéhez egyébként a Hungarológiai Intézetben egy húsz évvel cselőtt vállalt projektum vezetett el, az ún. „regionális irodalom” változatainak a vizsgálata. Ám ez korántsem az első kapcsolatom volt írásaival, hisz korai emlékeim még a távoli húszas évekre mennek vissza a rólunk, bácskai emberekről beszélő íróról. Ezeremster nagybátyám jóvoltából az elsők között voltunk Zentán, a Pipa utcában pedig bizonyosan az egyedüliek, akik rádiót hallgathattak, jóllehet csak recsegő, tölcséres, akkumulátoron működő készüléket, mégis esténként nemcsak a család ülte körül, hanem úgyiszlván az egész szomszédság. Különösen, ha Zágon beszélt a pesti rádióban, legtöbbször a Zentán töltött ifjú éveiről. Történeteibenépesültek a városka ismert figuráival a genius loci meggyőző bizonyítékaként. Egyik írásában aztán, inkább csak sejtetésszerűen, a vele majdnem egyidős anyám alakja is felrémlött („a szikvízgyáros helyes lánykája”), aminek folytán afféle „családi” íróként kezeltük, népszerűsítve egyébként is szívesen hallgatott felolvasásait.

Abba a dolgozatba, amit az említett termunkában erről közzétettem, a mondottak csak per tangensem kerülhettek bele, s novellájából is csak mondatokat ragadhattam ki, hisz a *Nyugat* Zágonról szóló cikkei, Schöpflin, Ignotus vagy Kárpáti Aurél méltatásai mellett saját – többé-kevésbé elméleti jellegű – fejtegetéseimhez sem illettek volna e nem teoretikus mozzanatok. Nem lesz talán fölösleges, ha kísérőlevelével együtt közreadjuk a teljes novellát, most már minden tartózkodás és feszélyezettség nélkül, abban a reményben, hogy ezzel hozzájárulhatunk literáris emlékeink gyarapításához.

## AZ ÖNGYILKOS

Az öngyilkos e pillanatban még makkegészségesen sétált a Tisza-parton, egy hajszálvékonyra pödört cigarettával a szája szögletében. Igen, cigarettázott. Nyilvánosan és a cigarettázás dacának minden keserű tudatával. Mert igaz ugyan, hogy a bácsvárosi gimnázium tanulóinak tiltva volt a nyilvános cigarettázás, de ő már nem tartozott a gimnázium kötelékébe. Ő érettségizett. Neki joga van cigarettázni. Ámbár történelemből pótérettségire utasított, ezelőtt egy félórával hirdették ki előtte, délután fél hatkor, de ő ennek dacára megvette a Nagybazárban az érettség jelvényét: a botot, és viseli. És cigarettázik. És ha most jönne a Csiszlik – így hívják a bácsvárosi gimnázium hallgatói Vakura történelemtanár urat, nem tudni, mely okból – ő keményen a szemé közé hadonászna a bottal, és pofoncigarettázná. Neki mindegy. Ő már úgylis leszámolt mindennel. Ő úgylis öngyilkos lesz.

Ő, nem a szégyen bántotta. Ő nem tehetett róla. Ő tudta, és világosan érezte, amikor azt mondták neki, hogy köszönöm, elég, helyrement, és így szólt az immár érett, sőt jelesen érett Sinka Tónihoz:

– Te, mit mondtam én? Azt mondtam: aranybulla?

– Nem – felelte Sinka. – Azt mondtad: *pragmatica sanctio*.

– Pedig aranybulla, ugye biztosan tudják, hogy aranybulla, csak véletlenül mondtam *pragmaticát*.

– Hát persze hogy tudják – mondta megnyugtatólag Sinka.

És íme mégis. Pedig ahogy a Sinka Tóni tudta, hogy ő tudja, éppen úgy a Csiszlik is tudhatta. És mégis. De hiszen érezte ezt ő, tudta ő ezt előre! Hiába, a Csiszlik őt üldözi a hatodik osztály óta, pedig azt a kitömött egeret ő nem a Csiszlik télikabátja zsebébe akarta tenni akkor, ő csak szépen oda akarta tenni a katedrára, és akkor soha nem árulta volna őt be az osztály, mert az csak egy vicc lett volna. Másrészt ő nem is a saját jószántából tette, őt az osztály beszélte rá a kabátzsebre, és arról se ő tehet, hogy a Csiszlik az egeret nem vette észre az iskolában, és odahaza se ő vette észre, hanem a felesége, aki belenyúlt a kabátzsebbe, és aztán azonnal idegrohamot kapott. És amikor a nagy vallatás volt az osztályban, és ő hősiesen jelentkezett és bocsánatot kért, azt hitte, hogy úgy fog rá tekinteni a tanári kar, mint Mucius Scaevolára, a római hősré, aki tűzbe tette a kezét... miért is?... most nem jut az eszembe hirtelen, de ez a név... Mucius Scaevola... itt elmosolyodott. Eszébe jutott, hogy ezt úgy lehetne magyarrá fordítani, hogy Scaevola Muki.

Scaevola Muki... Muki, Muki, Muki – ismételte most már hangosan, és vidáman lóbálta a botját. Arra gondolt, hogy ezt a jó viccet holnap elmondja a cukrászdában a Gizikének. De aztán elkomorodott... Holnap délelőtt. Hol lesz ő már holnap délelőtt? Túl mindenben, Csiszlikben, Sinka Tónin, pótérett-

ségin... Csendesen fog úszkálni a Tisza habjain a teste, a Léthe vizén a lelke... Léthe... Biztos nincs is Léthe... Biztosan csak úgy kitalálták az egész görög mitológiát, hogy legyen miből élni a görögpótló tanároknak... Neki görögpótlóból jója volt, pedig csak elégségesre számított – ez nagyon jólesett neki, ez a jó... De viszont történelemből... Mindegy, egészen mindegy, ő úgysis öngyilkos lesz.

Ó, nem amiatt a pár ízé miatt, amit majd odahaza az apjától az arcára kap... Galileit is ártatlanul kínozták meg, és Kolombuszt is kigúnyolták. Sőt, ha jól emlékszik: Kolombusz pofonokat is kapott. Igen, határozottan: Kolombuszt is megpofozta az apja... Nem, igaz, persze, Gullivert pofozta meg... Gullivert... Vagy lehet, hogy nem is két l betűvel írják, Gulliver, csak egy l-lel, Guliver... És az se biztos, hogy Kolombusz. Nincs kizárva, hogy Kolombusz, u-val, majd odahaza megnézi a lexikonban... Ámbár úgysis mindegy, ő úgysis öngyilkos lesz.

Mert ha még arra lehetne számítani, hogy az apja, a zord adófelügyelő, félre fogja hívni a vendégszobába, és ott történik meg a dolog... az az elkerülhetetlen leszámolás... hát arról még lehetne esetleg csevegni. De nem fogja félrehívni. Ott fogja megtenni az ebédelőben, a nagy kredenc előtt, ahogy szokta, az egész család jelenlétében, a húga előtt, aki úgysis mindig vigyorog, és tisztára neki köszönhető, hogy ő nem részesül kellő méltánylásban az Erzsikénél...

Hiszen ez az Erzsike!... Az unokahúga, aki már negyedik hete lakik itt, náluk, aki elfogad cukrot, aki fagyalatozni jár vele a cukrászdába, akinek a neve napjára medaillont vett, aranyból, szívvél és bevéssett dátummal, és e célból eladta a Fekete-féle antikváriumban Arany János összes műveit díszkötésben, amit a papa egész biztosan megbocsátana neki, ha megtudná, ha ő átment volna történelemből... És ha nem járna a házhoz Jedlicska, a szép zongoratanár, akire Erzsike úgysis mindig akkorákat sóhajt... Pedig mi van azon a Jedlicskán? Az a pár vacak nyakkendő?... Azt ő is megkaphatná, ha átment volna... Ha odaállhatna Jedlicska elé, mint érett ember, férfi a férfi ellen, hát lássuk!... De így... Nyakkendőről szó se lehet, ellenben minden valószínűség szerint, ma este, a kredenc előtt, Erzsike jelenlétében... Igen, ez el van döntve. Öngyilkos lesz.

Már a búcsúleveleket is megfogalmazta magában. Eleinte a Csiszliknek is írni akart ilyesvalamit, hogy mondjuk: „Csiszlik, követni fogsz”, mint azt a francia forradalomban mondta valami ízé egy hogyhíjjáknak – de aztán meg gondolta. Csiszliket úgysis kísérteni fogja az ő véres árnya – ámbár az se biztos, hogy egy víz által megöngyilkolt ember árnya lehet-e véres, és nem akarta, hogy a Csiszlik még az ő halála után is gúnyosan vigyorogjon, ennél fogva az egész Csiszlik-féle levéltől elállt. Csak az apjának fog írni. Röviden, keményen.

Csak ennyit: „Atyám, mi soha nem értettük meg egymást. Arany összes műveit ne keresd. Isten veled.” Erzsikének pedig még kevesebbet fog írni. Csak egy verset:

*Keserű könny, egy édes virág . . .  
Ennyi volt nékem a világ!*

Igaz, hogy ezt a verset Dér Kelemen, az önképzőkör elnöke írta, de ezt egyrészt Erzsike úgyse tudja, másrészt azért a vers némileg az ő sajátja is lenne, mert ő még a következőket is hozzáírná:

*Én itt tovább nem maradhatok,  
Eldobom az életet, mint egy kődarabot!*

És ez nagyon költői ötlet. Ez a kődarab. Eldobni. Mint – mondjuk – ezt a kődarabot. Mármost kavicsot, amit most felvett a Tisza-partról, lehajolt, és úgynevezett „kacsázó-dobással” lődította vízbe. A kő ugrott egyet a vízben.

– Érdekes, csak egyet ugrott – gondolta. – Máskor, ha így, direkt kacsázva dobom, legalább kettőt szokott ugrani. Biztos a kavics nem volt jó.

Felvett egy másik, laposabb kavicsot, és gondosan, nagy műértéssel, újra dobott. A kő hármat ugrott.

– Megjárja – mondta most már hangosan, és újabb kavicsot vett fel. Beletette minden tudását és szakértelmét a következő dobásba. Kicsit még a száját is összeszorította, már amennyire a cigaretta engedte. A kő elrepült.

– Jé, ötöt ugrott! – szólalt meg a háta mögött egy női hang.

Meglepetten nézett oda. Szabóné volt, a szép Szabóné, az átmenetileg Bácsvárosban tartózkodó jogászok, átutazó fővárosiak, bácsvárosi állományú rendőrtisztek és egyéb nőhódítók közös sétapartnerre, a bácsvárosi gimnázium hatodik és nyolcadik osztályának állandó megbotránkozásai, de azért, titokban, érdeklődési központja. A bácsvárosi Asszony. Asszony, nagy A betűvel. Mert asszony minden vidéki kisvárosban sok van. De ilyen rejtélyes, botrányos és mindenekfölött kívánatos nagybetűs asszony csak egy.

– Hogy csinálja ezt, hogy ötöt ugrik? – kérdezte a nagybetűs.

– Így, kezicsókolom – mondta az öngyilkos izgatottan. – Az ember vesz egy jó, lapos követ, megcélozza a víz tetejét, de csak a tetejire szabad célozni, és akkor a kavicsnak muszáj egypárat ugrálni a vízben, mert a súrlódás, illetőleg a lejtő törvényei, vagyis . . . egyszerűen a fizika törvényei miatt muszáj ugrani neki.

És ezzel eldobott egy újabb kavicsot. Ez a dobás életének mesterműve volt. Hetet ugrott. A nagybetűs asszony lelkesen számolta.

– Egy, kettő, három, négy, öt, hat hét! Hát ez remek, ez nagyszerű, ezt nekem is meg kell próbálni!

És már próbálta is. Igéző asszonyi ügyetlenséggel dobott el egy kavicsot. Az nagyot csobbant, és eltűnt a víz alatt. A negybetűsnek legörbült a szája.

– Hát nekem egyet se ugrott! Most mindjárt sírni fogok!

– Sírni? – hökkent meg az öngyilkos, de aztán mosolyogva és kissé fölényesen nézte a szépasszonyt – ezt nem tetszik komolyan mondani, hát ezért csak nem érdemes sírni? Mert először is kérem – folytatta – a nők nem tudnak dobni, másodszor ezt a férfiak se tudják mind, mert ez kérem az ügyességtől függ, és erőttől, keziccsókolom . . .

– Hát maga olyan erős és olyan ügyes, Gyurka?

– Én? . . . Hát istenem, az ember edzi magát a rendszeres sporttal, négyszer úszom én át a Tiszát, oda-vissza . . .

Keményre dagasztotta a karján a bicepszét, és eredetileg oda akarta nyújtani a most már ellenállhatatlannak tűnő szépasszonynak, hogy győződjön meg a saját tapasztalata árán, de aztán meggondolta. Nem! Ezt talán mégse illik. Kicsit topogott, mondani akart volna valamit, de nem igen jutott az eszébe semmi. Végre megszólalt.

– Tetszik akarni, hogy még egyet dobjak?

– Nem, köszönöm. Most elég. De . . . nincs kedve egy kicsit sétálgatni velem a korzón?

– A korzón? . . . (Az öngyilkos hátán most végigbizergett valami. Istenem, sétálni a korzón, cigarettával, bottal és ezzel a varázslatos asszonnyal . . .) – A korzón, kérem? – ismételte kipirultan – hát azt . . . azt lehet, hogyne, keziccsókolom!

És elindultak. Beszéltek. Főleg az asszony. Az öngyilkos csak itt-ott, egy-egy szót, egyre zavartabban, pirosabban, de egyre keményebb léptekkel és egyenesebb gerinccel. Jöjjön, aminek jönnie kell! Ha meglátja a Csiszlik, hát meglátja. És ha este, odahaza, az apja jön azzal a . . . nagyjelenettel, hát jöjjön! Nem ő lesz az első ifjú, aki elhagyja a szülői házat! . . . És először is ez az egész dolog nem is olyan biztos. Mert ő most nem a kredenc elé fog állni, hanem az üvegszekrény elé. És akkor a papa talán félni fog, hogy ő nekiesik, és összetöri a herendi porcelánokat, és ennélfogva talán nem . . . Vagy ha igen, akkor se biztos, hogy az Erzsike előtt . . . És ha igen, akkor annyi baj legyen! Mert ki az az Erzsike? Közönséges kis iskoláslány, akiből legjobb esetben mi lehet? Tanítónő valami isten háta mögötti faluban, míg viszont most itt halad mellette, az ő lépéseivel egybekoppanó léptekkel egy asszony, a legcsodálatosabb asszony, aki épp most mondta, hogy holnap ilyenkor is erre jön, és ha neki, az öngyilkosnak kedve van . . .

– Van, keziccsókolom – mondta boldogan és harsányan – van énnekem kedvem mindenhez ezen a világon!

Valami nagy, boldog melegség futott végig a mellén, a hátán, sőt egy kicsit, egész kicsit a gyomrában is érezte. És ment. Felemelt fővel, kemény léptekkel, hadonászott a bottal, új cigarettát sodort magának, és rágyújtott. Úgy érezte, hogy most nyílik meg előtte az élet, és hogy megmenekült valami nagy, szörnyű, sötét veszélytől, valami egész visszavonhatatlan szerencsétlenségtől. Esze ágában se volt már az öngyilkosság.

Pedig most, ebben a pillanatban lett öngyilkos.

Megölte magában a fiút, és felébresztette a férfit.

*Zentai, gimnazista-élményei alapján írta: Zágon István*